

COR KERSTENS

**VINCENT VAN GOGH
IN ZEVENBERGEN**

**OP KOSTSCHOOL BIJ JAN PROVILY
(van 1 oktober 1864 tot 31 augustus 1866)**

© 2013 Cor Kerstens, Etten-Leur

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt op welke wijze dan ook zonder schriftelijke toestemming van de schrijver.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	5
Naar kostschool in Zevenbergen	7
De kostschool	10
Het onderwijsniveau en soort onderwijs	12
Herinneringen aan zijn verblijf in Zevenbergen	13
De kostschoolhouder Jan Provily	18
Publicaties Jan Provily	20
Provily's mening over opvoeding	21
Een gerespecteerd man	22
De andere kostschoolmedewerkers	25
Vincent's medeleerlingen	25
Zevenbergen tijdens Vincent's verblijf	27
Het vertrek uit Zevenbergen	32
Bijlage 1, gezinsblad Jan Provily	34
Geraadpleegde bronnen	35
Colofon	36

Voorwoord

De twee jaar die Vincent van Gogh doorbracht op de kostschool van Jan Provily in Zevenbergen is in heel het Van Goghverhaal een onderbelichte periode. Dit komt gedeeltelijk door Vincent zelf, die in slechts drie brieven kort iets over dit verblijf schrijft. Hieruit blijkt dat hij zich hier niet zo gelukkig heeft gevoeld. Ook het ontbreken van een archief van de kostschool heeft er toe bijgedragen dat er weinig over deze tijd is gepubliceerd. In de meeste publicaties beperkt de informatie zich tot de tijd die hij op de school doorbracht, wie de eigenaar van de school was en waar deze stond.

Door archiefonderzoek en een zoektocht in digitale archieven op het internet is getracht op een aantal vragen een antwoord te vinden. Zo kan er nu een beeld gevormd worden van de kostschoolhouder Jan Provily en de andere medewerkers van de school. En blijken zijn medeleerlingen inderdaad uit de welgestelde gezinnen te komen zoals werd verondersteld. Verder wordt duidelijk wat voor soort onderwijs er op de kostschool werd gegeven en hoe het niveau was. Ook op de meest intrigerende vraag waarom Vincent de school heeft verlaten is een antwoord gevonden.

Cor Kerstens

Etten-Leur, 7 december 2013.

Naar kostschool in Zevenbergen

Vincent van Gogh werd op 30 maart 1853 in het Brabantse grensdorp Zundert als zoon van dominee Theodorus van Gogh en Anna Cornelia Carpentus geboren.¹ In dit plattelandsdorp te midden van de bossen en heidevelden bracht hij zijn jeugd door.

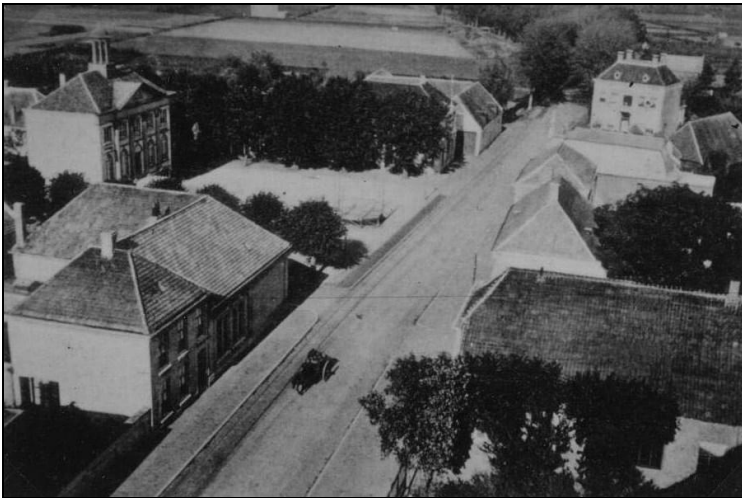
Het 2^e huis links het geboortehuis van Vincent van Gogh te Zundert(schilderij door Jos van Ginneken)

Als we gaan kijken naar het onderwijs dat Vincent heeft gevolgd, zien we dat hij tot zijn 8ste jaar les kreeg van zijn

---

¹ G.A. Zundert, Burgerlijke Stand, Geboorteregister 1853, aktenummer 29.

vader. Van januari tot november 1861 bezocht hij de dorpschool.² Hij kwam in een klas met 150 leerlingen terecht. Geen ideale situatie. De reden dat hij maar zo kort op deze school zat, was volgens Jo van Gogh-Bonger, de vrouw van Vincent's broer Theo, 'dat den omgang met de boerenjongens te ruw werd'. Jo had dit opgetekend uit de mond van Vincents moeder. Tot zijn vertrek naar de kostschool in Zevenbergen kreeg Vincent les van de inwonende gouvernante, die bijgestaan werd door zijn vader.³

De openbare lagere school te Zundert (links)

In oktober 1864, Vincent was toen elf jaar, besloten zijn ouders hem naar de kostschool van Jan Provily in Zevenbergen te sturen ter voorbereiding op het middelbaar onderwijs.

---

² Kools, Frank, *Vincent van Gogh en zijn geboorteplaats, Als een boer van Zundert* (Zutphen 1990) 101.

³ Kools, *Vincent van Gogh en zijn geboorteplaats*, 102.

Waarom naar deze kostschool? Het was een protestantse school en niet zo ver van Zundert.

Ongetwijfeld heeft ook meegespeeld dat de kostschoolhouder Jan Provily als voormalig hoofd van de stadskostschool in IJsselstein een uitstekende reputatie had opgebouwd.⁴

NIEUWE INRICHTING
VAN ONDERWIJS EN OPVOEDING VAN
PROTESTANTSCH
JONGE HEEREN EN JONGE JUFVROUWEN
TE ZEVENBERGEN,
AAN DEN SPOORWEG
ROTT.-ANTW., NABIJ MOERDIJK.

De Onderwijzers PROVILY, Vader en Zoon, thans nog werkzaam te IJsselstein, hebben de eer te berigten, dat zij in de maand Julij aanst. huanc **INRICHTING** zullen **OPENEN** in de aanzienlijke en gezonde Plaats ZEVENBERGEN, in twee Kapitale, Opzettelijk tot het doel nieuw daargestelde en naar de eischen des tijds ingerigte Gebouwen.

Deze staan geheel van elkander afgezonderd, zeer nabij het Station en hebben eene ruime Speelplaats en een Grooten Tuin.

De Jonge Heeren zullen, even als hier ook worden voorbereid voor de Academien te Breda en te Delft en de Rijks Kweekscholen te Utrecht en aan het Nieuwe Diep, terwijl er voor de Jonge Jufvrouwen bijzondere gelegenheid zal zijn ter Opleiding voor Schoolonderwijzeressen.

Voor het Onderwijs der Taden zullen er Personen uit den Vreemde aan de **INRICHTING** verbonden zijn.

De Hoofd Onderwijzer zelf heeft drie jaren de Lessen aan het Athenée Royal te Luik bijgewoond. Zij mogen hopen, dat ook dit jaar een viertal hunner tegenwoordige Leerlingen in hunne Examens zullen slagen. De Voorwaarden zijn matig gesteld. (7256)

Aankondiging van de vestiging van de nieuwe kostschool van Jan Provily in Zevenbergen in het Algemeen Handelsblad van 15 april 1863, Dag.

---

⁴ Utrechtsche provinciale en stads-courant d.d. 17 november 1855 Dag, Jan Provily 25-jarig jubileum op de stadskostschool te IJsselstein.

De kostschool

Op 14 december 1861 kocht Jan Provily van Pieter Bastiaan Nelemans voor 1.100 gulden een perceel grond, van 880 m2. groot aan de Zandweg 40, later Stationsstraat 16, te Zevenbergen.⁵ In 1862 liet Provily op het perceel een herenhuis bouwen dat dienst deed als woning en kostschool. Hoe het herenhuis was ingericht staat in een advertentie uit 1892 als het verkocht wordt: *'Herenhuis met tuin en groot bijgebouw, staande te Zevenbergen, nabij het Station, Kad. Sectie M. Nos. 1121 en 1122 te zamen groot 8 Aren, 80 Centiaren. Het huis bevat: Sousterrain; op de eerste etage vier Kamers; op de tweede etage zes Kamers, waarbij een met Balcon, en op de derde etage drie Kamers, Zolder en Vliering. Voorts flinken Tuin met vele schoone Vruchtboomen'*.⁶

In juli 1863 werd de kostschool geopend. Er was een jongens- en een meisjesafdeling. Al in 1867 werd de jongensafdeling gesloten.⁷ Voor zover valt na te gaan werd de meisjesafdeling het Pensionnat Demoiselles in 1885 gesloten.⁸ Jan Provily overleed in 1875.⁹ Na het overlijden van zijn echtgenote Adriana de Klerck in 1891 besloot hun zoon Kornelis het pand te verkopen. Op 10 mei 1893 werd het pand voor 7.500 gulden verkocht aan de Zevenbergse koopman Johannes van

---

⁵ Notariële akte verleden voor notaris Adrianus van de Werk, dagregister deel 26 nummer 1613 d.d. 10 januari 1862.

⁶ Het Nieuws van den dag, kleine courant, d.d. 7-9-1892.

⁷ NRC, d.d. 15-4-1867

⁸ Jaarlijks werd in een landelijke krant de vakantie van het Pensionnat Demoiselles aangekondigd. De laatste advertentie die aangetroffen werd dateert van 15-7-1884. Aangenomen kan worden dat het pensionnat in 1885 werd gesloten.

⁹ Zie voor alle genealogische vermeldingen van het gezin Provily - de Klerck bijlage 1 gezinsblad.

Woezik.¹⁰ In 1920 verkocht Van Woezik het pand aan burgemeester Vogel die er vijf jaar woonde en het daarna verkocht aan A. Maris¹¹, die er ook vijf jaar woonde. Vanaf 1930 deed het pand dienst als R.K. pastorie van de H. Bartholomeus.

Stationsstraat 16, voorheen Zandweg 40 te Zevenbergen, de kostschool van Jan Provily (foto website Muntslag)

Sinds 2004 is het pand in eigendom van de Woon Stichting Geertruidenberg.¹² Het voornemen bestond om het te verbouwen tot 11 appartementen voor gehandicapten waarbij

---

¹⁰ Notariële akte verleden voor notaris Wilhelmus F. Wolters te Terheijden op 10-5-1893.

¹¹ Aantekeningen in het RAWB.

¹² Zoals per email van 14-06-2013 meegedeeld door de WSG.

alleen de voorgevel gehandhaafd zou blijven. Door financiële problemen bij de WSG is het er niet van gekomen. Het pand verkeert thans in verwaarloosde toestand en staat momenteel te koop.

Het onderwijsniveau en soort onderwijs

Door het ontbreken van een archief van de school zijn we aangewezen op algemene bronnen om het niveau van het onderwijs op de kostschool van Provily te kunnen bepalen. In de landelijke wervingscampagne in de kranten voor de kostschool valt daar het een en ander over te lezen. Jonge heren zouden voorbereid kunnen worden voor de Academiën te Breda en Delft, de Rijkskweekscholen te Utrecht en aan het Nieuwe Diep. De jonge juffrouwen konden o.a. opgeleid worden tot schoolonderwijzeres.¹³ Als we naar de leeftijd van de jongens in 1864 kijken, waarbij de meesten de leeftijd van 14 en 15 jaar hadden, kan dit kloppen. Echter na twee jaar werd al besloten alleen nog jongens tot maximaal 13 jaar aan te nemen en hen alleen nog op te leiden voor de middelbare scholen. Men ging na 1867 alleen nog verder met het meisjespensionaat.

Volgens de Wet van 1857 kon het lager onderwijs worden onderscheiden in gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs (MULO).¹⁴ Het lespakket voor het gewoon onderwijs bestond uit lezen, schrijven, rekenen, beginselen der Nederlandse taal, vormleer (meetkunde), aardrijkskunde, geschiedenis, kennis der natuur en zingen. Het uitgebreid lager onderwijs omvatte

---

¹³ Zie de advertentie op pagina 3 in het Algemeen Handelsblad van 15 april 1863.

¹⁴ Zie ook Boekholt, P.Th. F.M. en Booy, E.P. de, *Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*. Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1987.

bovengenoemde vakken met daaraan toegevoegd vreemde talen (Engels, Frans en Hoogduits), wiskunde, tekenen, gymnastiek, landbouwkunde en handwerken voor de meisjes. Scholen die een of meer van deze laatste vakken aanboden, werden gerekend tot het meer uitgebreid lager onderwijs. In al de hier genoemde vakken had Provily in zijn vorige betrekkingen als hoofd van de kostscholen in IJsselstein en Moerdijk les gegeven en we mogen dan ook aannemen dat dit lespakket ook op de kostschool in Zevenbergen werd aangeboden.¹⁵ Dat er Frans werd gegeven mag blijken uit een advertentie die Provily in 1864 plaatste voor een tweede secondant voor onderwijs in de Franse taal. Ongetwijfeld werd er ook wiskunde onderwezen. Provily was namelijk auteur van diverse publicaties over meetkunde.

HULP-ONDERWIJZER.
J. PROVILY EN ZOON, te Zevenbergen, verlangen
tegen Nieuwjaar, of liefst eerder, een **TWEEDEN**
SECONDANT, bijzonder voor het onderwijs der fran-
sche taal.

Advertentie in de Opregte Haarlemsche Courant, 15-09-1864, Dag

Herinneringen aan zijn verblijf in Zevenbergen

Op zaterdag 1 oktober 1864 brachten zijn ouders Vincent met het rijtuig van Zundert naar de kostschool in Zevenbergen. De start van Vincent op de kostschool van Jan Provily was niet ideaal. Hij was de laatste die zich bij de groep voor het nieuwe schooljaar aansloot, de andere leerlingen waren al dagen

---

¹⁵ Opregte Haarlemsche Courant 16 juni 1825 Dag en Utrechtse Courant 1 juni 1839 Dag.

bezig. Daar kwam nog bij dat hij met zijn elf jaar de jongste was. Hij was in zichzelf gekeerd en was eigenzinnig wat er niet toe bijdroeg dat hij populair was bij de anderen.

Over hoe Vincent zich zijn verblijf op de kostschool in Zevenbergen herinnerde is niet veel bekend. In slechts drie brieven schreef hij hierover kort iets.

Vincent van Gogh, ca. 1867, 14 jaar oud.

Tien jaar later toen hij in Ramsgate Engeland verbleef, schreef hij hierover voor het eerst aan zijn vader: *'Daar juist kwamen wij Zevenbergen voorbij en ik dacht aan den dag toen U mij daar bracht en ik op de stoep bij den H' Provily stond en uw rijtuig nakeek op den natten weg. En dan dien avond toen mijn Vader mij voor de eerste keer kwam opzoeken. En dat eerste t'huis komen met Kersmis'*.¹⁶ Het is slechts een korte opsomming van drie herinneringen.

Bijna een half jaar later schreef hij een brief aan zijn broer Theo waarin hij uitgebreider en emotioneler inging op het vertrek van zijn ouders nadat ze hem hadden afgeleverd in Zevenbergen en het eerste bezoek van pa: *'Het was een herfstdag en ik stond op de stoep van de school van den Heer Provily het rijtuig waarin Pa en Moe naar huis reden na te kijken. Dat geele karretje zag men in de verte op den langen weg, nat na den regen, met dunne boomen aan weerskanten, die door de weilanden heenloopt. De grijze lucht boven alles, spiegelde in de plassen. En een dag of 14 later stond ik op een avond in een hoek van de speelplaats toen men mij kwam zeggen dat er iemand was die naar mij vroeg en ik wist wie het was en een oogenblik later viel ik mijn Vader om den hals. Wat ik voelde, zou het niet geweest zijn "Omdat gij kinderen zijt heeft God den geest Zijns zoons in uwe harten uitgezonden, die in ons roept 'Abba Vader'". Het was een oogenblik waarop wij beiden voelden dat wij een Vader in de hemelen hebben; want ook mijn Vader zag naar boven en in zijn hart*

---

¹⁶ Website vangoghletters.org, brief 076, van Vincent van Gogh aan Theodorus van Gogh en Anna van Gogh-Carbentus, Ramsgate, maandag 17 april 1876.

*was eene grootere stemme dan de mijne die riep: “Abba Vader”.*¹⁷

Over deze weg (nu de Stationsstraat/Hazeldonkse zandweg) zag Vincent het rijtuig van zijn ouders weg rijden. Op de achtergrond ziet men de spoorbomen. (foto RAWB)

Het is een sombere beschrijving van het vertrek van zijn ouders. Bij het eerste bezoek van pa aan de kostschool schreef Vincent dat hij in een hoek op de speelplaats stond, hij moet zich op dat moment erg eenzaam gevoeld hebben. Vervolgens vloog hij pa om de hals en beschrijft wat hij op dat moment voelde, de blijdschap en genegenheid zowel bij hem als zijn vader.

Jaren later, toen hij in het gesticht in St. Remy en Provence verbleef, schreef hij aan zijn zus Willemien ondubbelzinnig hoe hij zijn verblijf op de kostschool in Zevenbergen had ervaren: *‘Je viens d’envoyer à Theo une douzaine de dessins*

---

¹⁷ Website vangoghletters.org, brief 090, van Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Isleworth, tussen zaterdag 2, en ca. vrijdag 8 september 1876.

d'après des toiles que j'ai en train alors que tout le reste de ma vie est absolument aussi inepte qu'elle l'était du temps qu'à 12 ans j'étais dans une pension où je n'apprenais absolument rien'.¹⁸ Evenals mijn verblijf hier in het gesticht was mijn verblijf op 12-jarige leeftijd op de kostschool onzinnig, ik heb er totaal niets geleerd.

Saint Paul de Mausole te St. Rémy en Provence (foto privé-collectie)

---

¹⁸ Website vangoghletters.org, brief 785, van Vincent van Gogh aan Willemien van Gogh, Saint-Rémy-de-Provence, dinsdag 2 juli 1889.

Vincent was de eerste die het gezin verliet. *‘We kunnen niet buiten het leven met elkaar’*, schreef Pa later aan Theo.¹⁹ Het was altijd een feest als Vincent uit Zevenbergen thuiskwam herinnerde zus Lies zich. Aan Theo schreef ze: *‘Weet je nog wel dat Vincent dan uit Zevenbergen thuiskwam en wij zooveel plezier hadden’*.²⁰ Wat hadden ze elkaar gemist en wat waren ze blij als ze weer bij elkaar waren.

De kostschoolhouder Jan Provily

Jan Provily werd op 16 mei 1800 te Drimmelen, Noord-Brabant geboren.²¹ Hij was de zoon van Cornelis Provily en Pietera Geleijns. Op 12 november 1830 trouwde hij te Zevenbergen met Adriana Christiana de Klerck, geboren en woonachtig te Zevenbergen. Het gezin kreeg drie kinderen, één kind werd levenloos geboren, Johan werd slechts veertien jaar en de oudste Kornelis Pieter volgde zijn vader op als kostschoolhouder.

Jan begon zijn loopbaan als tijdelijk onderwijzer op de lagere school in Moerdijk. Zoals de meeste onderwijzers in die tijd zal hij zijn opleiding genoten hebben door als kwekeling mee te draaien op een lagere school. Later leidde hij als hoofd van de stadskostschool in IJsselstein ook kwekelingen op voor de Academie en de school voor militaire geneeskundigen te Utrecht. In 1820 kreeg hij zijn vaste aanstelling als

---

¹⁹ ASVG B 2607 Ds. Van Gogh aan Theo, Helvoirt 5-3-1873.

²⁰ ASGV B 2358 V/1982 Lies aan Theo van Gogh; Tiel 5-9-1875.

²¹ Archief Tilburg, 09 NG dopen Made & Drimmelen. Voor alle genealogische gegevens over het gezin van Jan Provily en Adriana Christiana de Klerck, zie bijlage I, gezinsblad.

onderwijzer aan de lagere school in Moerdijk en vier jaar later werd hij hoofd van de kostschool in dit dorp.²²

MOERDIJK, onder de Klundert. Voor den post van Schoolonderwijzer ter dezer plaats hadden zich aangegeven twee Kandidaten, als, JAN PROVILIJ, tijdelijke Onderwijzer alhier, als mede LEENDERT BLANKENBIJL, Ondermeester te Zevenbergen, bezitters van den derden rang, doch de laatste vóór het onderzoek bedankt hebbende, is JAN PROVILIJ alleen onderzocht op den 15 April 1820. Het verflag enz. is ingezonden. Jar. 1820.

Tijdschrift Nieuwe bijdragen ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding etc. jrg 1, 1820, no 4, 01-04-1820

In 1829 kocht hij hier een woning met erf en begon er zijn eigen kostschool. Een jaar later werd hij benoemd tot kostschoolhouder aan de Stadskostschool van IJsselstein.²³

In 1863 besloot hij op 63-jarige leeftijd terug te keren naar zijn geboortestreek en wel naar Zevenbergen waar zijn vrouw geboren was. De dagelijkse leiding van de kost- en dagschool droeg hij over aan zijn zoon Kornelis Pieter Provily maar de school stond wel onder zijn bescherming en medewerking.

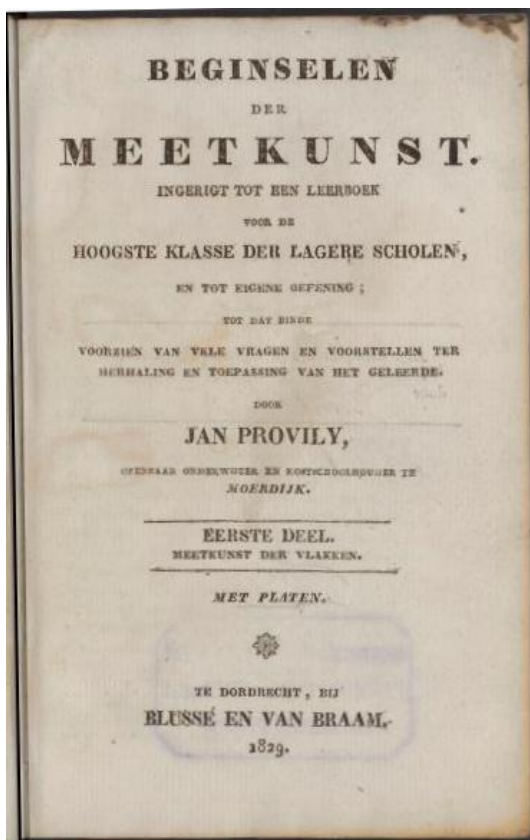
---

²² Frühauf, *Gedachten over de opvoeding*, uitgegeven door J. Provily in 1834 bij Oomkens, Groningen, voorwoord.

²³ Opregte Haarlemsche Courant 9-12-1830, dag.

Publicaties Jan Provily

Jan Provily heeft verschillende leerboeken gepubliceerd en doen uitgeven. Ook schreef hij voor diverse vaktijdschriften. Het belangrijkste leerboek van zijn hand is wel 'Beginselen der Meetkunst' dat uit twee delen bestond.

Een van de belangrijkste werken die Jan Provily schreef: 'Beginselen der Meetkunst'.

Ook heeft hij verschillende bestaande leerboeken omgewerkt zoals ‘Opstellen ter beoefening van de Fransche taal’ van R. van der Pijl.²⁴ Eveneens verzamelde hij het nagelaten werk van H.P. Kretschmer en zorgde er voor dat het uitgegeven werd onder de titel ‘Schoonheden uit de Zeden- Natuur- en Aardrijkskunde’.²⁵ Verder gaf hij een drukwerkje dat hij van de heer Frühauf gelezen had in boekvorm uit onder de titel ‘Gedachten over de opvoeding’. In een zeer uitgebreid voorwoord gaf hij zijn persoonlijke mening over de opvoeding van leerlingen. Hij was onder andere ook medewerker aan het tijdschrift ‘Leer- en herhalingschool voor Jonge Liederen’.

Provily’s mening over opvoeding

Hoe Provily over de opvoeding van leerlingen dacht is te lezen in het voorwoord dat hij in 1834 schreef voor een publicatie met als titel ‘Gedachten over de Opvoeding’.²⁶ *‘Ik heb namelijk altijd gemeend, en meen zulks nog, dat de bestuurder van iedere school – en inzonderheid eener kostschool – zich niet genoeg eenen regt geaarden vader ten voorbeelde kan stellen, die tegelijk de gelegenheid en de bekwaamheden heeft, om zijne geliefde kinderen zelf te kunnen onderwijzen en op te voeden. Hij behoort dus iemand te zijn, die zich geheel en al aan het welzijn zijner kweekelingen wijdt; die het liefst, en, voor zoo veel slechts mogelijk, altijd, vroeg en laat, bij en met hen is; wiens hart vervuld is met liefde tot hen en dat te allen tijde geopend is voor hunne harten; die van het kind weinig, doch voor zich zelve veel – alles vordert’.*

---

²⁴ Rotterdamsche Courant, 4-12-1830.

²⁵ Bredasche Courant, 20-3-1830.

²⁶ Frühauf, Gedachten over de opvoeding, uitgegeven door J. Provily in 1834 bij Oomkens, Groningen.

Verder was hij van mening dat prijsuitdelingen, dus door openlijke eer en schande, geen goed deden aan de vorming van het karakter van de leerlingen. Dat opvoeders te snel het kind de schuld geven door het ontbreken van voldoende oprechte en liefderijke aandacht. Na herhaalde vermaning en bestraffing kan een vaderlijke kastijding, geen lichamelijke, die geen schijn van willekeur of in drift geschied, toegepast worden. Bij dit alles stelt hij de ‘Goddelijke Meester’, de grootste en beste opvoeder der mensen, als voorbeeld.

Een gerespecteerd man

Jan Provily was een gerespecteerd man. Dat bleek onder andere uit een krantenverslag gemaakt op 16 november 1855, de dag waarop hij zijn 25-jarig jubileum als kostschoolhouder in IJsselstein vierde. *‘Algemeen en ondubbelzinnig was de deelneming, die den jubilaris ten deel viel; de ingezetenen beijverden zich te meer, aan dien werkzamen man, hunne toegenegenheid te openbaren, met het voorregt en het geluk dat hem ten deel viel, daar hij eenige dagen geleden zijn 25-jarig huwelijksfeest mede mogt vieren. Zijne oudleerlingen en zijne tegenwoordige vereenigden zich, om eene welverdiende hulde te brengen aan den man, die reeds vroegtijdig de zoo moeilijke loopbaan van onderwijzer intrad, daarop steeds ijverig voortging en met wijsheid en bedachtzaamheid, lust en vlijt er naar streefde, om de jeugd, onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, tot alle maatschappelijke- en christelijke deugden op te leiden’.*

Dat Provily geen onbemiddeld man was, blijkt uit het feit dat hij in 1867 bij de oprichting van de Zevenbergsche Beetwortelsuikerfabriek De Phoenix inschreef voor 10.000 gulden.

Een voor die tijd aanzienlijk bedrag.²⁷ Ter vergelijking 24 jaar later verkocht zijn zoon de kostschool voor 7.500 gulden. Het totale kapitaal van de fabriek bedroeg 200.000 gulden.

De suikerfabrieken Phoenix en Azelma

Jan Provily overleed op 6 februari 1875 te Zevenbergen op 74-jarige leeftijd. Dat hij zeer geliefd was, mag blijken uit het monumentale graf op het kerkhof te Zevenbergen dat door oud-leerlingen ter nagedachtenis aan hem werd opricht.²⁸ Het is een piramidevormige zuil van graniet. Op de voorzijde is een fraai symbool uit wit marmer aangebracht voorstellende de wetenschap. De tekst op het monument luidt: “Uit achting door eenige dankbare leerlingen”.

---

²⁷ Rotterdamsche Courant d.d. 07-06-1867, Dag.

²⁸ Het graf bevindt zich op een afgescheiden gedeelte naast de RK-begraafplaats in Zevenbergen. Zowel het monumentale graf als het grafveld zijn erg verwaarloosd.

Het familiegraf van Provily met zuil op een verwaarloosd gedeelte van het kerkhof te Zevenbergen, als inzet het symbool van de wetenschap.(foto's privé-collectie)

De andere kostschoolmedewerkers

Wie waren er nog meer dan Jan Provily? Daar was in de eerste plaats zijn zoon Kornelis evenals zijn vader onderwijzer van de eerste rang. Kornelis had gedurende drie jaar lessen aan het Athénée Royal te Luik bijgewoond en was in het bezit van de Hoofdonderwijzerrang en van akten voor de Vreemde Talen.²⁹ Hij gaf les aan de meisjes. Ook was daar het nichtje van de familie Pietera Provily, eveneens onderwijzeres. Zij had de akte van hoofdonderwijzeres, verder akten Frans, Engels en handwerken voor meisjes.³⁰ Verder was er nog Gerrit van de Stouwe, hulponderwijzer. Op 1 juni 1867 werd Van de Stouwe door de gemeenteraad van Leiden benoemd tot hulponderwijzer 1^e klas aan de openbare school voor meer uitgebreid onderwijs 2^e kl. voor jongens.³¹ Zij werden bijgestaan door de gouvernante Wilhelmina Backer en de echtgenote van Kornelis, Frederica Blank. Waarschijnlijk was ook Tryphena Mayem, afkomstig uit Halesworth Engeland, gouvernante, mogelijk als vervangster van Rosalin Dupuis, die op 15 juli 1864 naar Londen was teruggekeerd. En tenslotte was daar nog de echtgenote van Jan Provily, Adriana de Klerck, die alle huishoudelijke taken op haar nam.

Vincent's medeleerlingen.³²

Welke jongens zaten er tijdens Vincents verblijf nog meer op de kostschool van Jan Provily? Daar het een niet gesubsidieerde school was, mag er van worden uitgegaan dat gezien

---

²⁹ Opregte Haarlemsche Courant, 31-07-1861, Dag, KB C 37.

³⁰ KB Kranten diverse examenuitslagen.

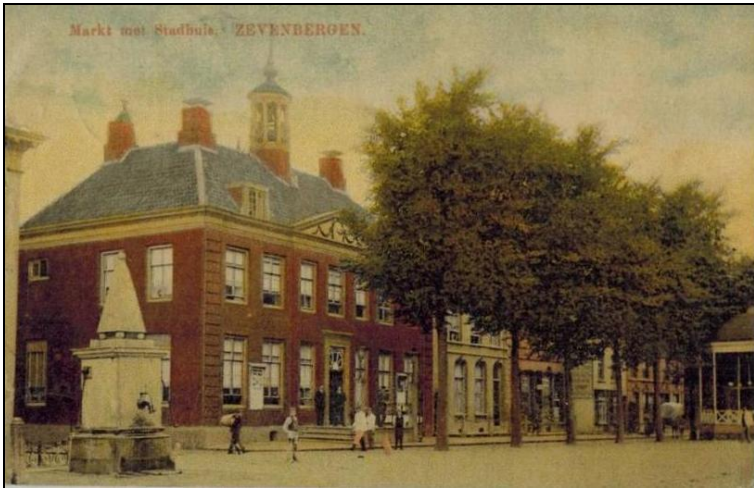
³¹ Leydse Courant, 03-06-1867, Dag.

³² De genealogische gegevens van de leerlingen werden hoofdzakelijk gevonden in de Burgerlijke Stand van de betreffende geboorteplaatsen en in het bevolkingsregister van Zevenbergen.

de hoogte van het schoolgeld de ouders van de leerlingen niet onbemiddeld waren. Naast Vincent waren er nog negentien jongens. Van deze negentien waren er zes die in 1863 meegekomen waren van de vorige kostschool van Jan Provily in IJsselstein. Zeven leerlingen kwamen uit het buitenland; de broers Ferdinand, Abraham Louis, Abraham Jacobus en Abraham Ferdinand Lindeman evenals Hendrik Kroet en Emil Muller kwamen uit Nederlands Indië, Hendrik Voortman kwam uit Zuid-Afrika. Aangenomen mag worden dat hun ouders voor hun werk buiten Nederland woonden. Verder kwamen zes leerlingen uit de buurt van Zevenbergen. Hun ouders waren meestal landbouwer of bekleedden een goede functie in het maatschappelijke leven. Zo was de vader van de broers Joachimus en Matthijs Ruijsenaers uit Fijnaart medicinal doctor. De vader van Johannes van Alphen was notaris in Dongen. De vader van Maarten Punt (Fijnaart) was tapperherbergier, van Jan Maris (Klundert) landbouwer en van Martinus de Roon (Waspik) koopman. De overige zes kwamen elders uit Nederland; Adrianus Marx (IJsselstein), wiens vader koopman/muziekmeester was, Jacobus en Arnoldus Nanninga (Nieuwe Pekela), hun vader was docter in de genees- en vroedkunde, Arnoldus werd later fabrikant, Martinus Verschoor (Hellevoetsluis), zijn vader was gemeenteontvanger te Hellevoetsluis, Martinus was eerst wijnhandelaar later kantoorbediende, Willem Drost (Haastrecht) zoon van een leerlooier, kleinzoon van een dominee en een notaris en Pieter Fok (Spanbroek) de zoon van een broodbakker. Alle jongens waren Nederlands hervormd.

Zevenbergen tijdens Vincent's verblijf³³

Tijdens Vincent's verblijf was Zevenbergen een rustig stadje. Op 1 januari 1865 telde de gemeente 5.609 inwoners. Hiervan hadden er maar 233, iets meer dan 4%, stemrecht. Alleen zij die belasting betaalden mochten stemmen. Ook vrouwen waren hiervan uitgesloten. Uit het jaarverslag van de gemeente blijkt ook dat er op crimineel gebied niets verontrustends was. Ook bleef tijdens die periode de stad gespaard van grote branden en andere rampen.

Het oude stadhuis op de Markt te Zevenbergen

Het stadje telde vier kerkgemeenten, twee rooms katholieke, een Nederduits hervormde en een christelijk afgescheiden. Deze werden bediend door vijf rooms-katholieke geestelijken, een Nederduits hervormde dominee en een christelijk

---

³³ Gemeenteverslagen 1864 t/m 1866, RAWB

afgescheiden voorganger. Ongetwijfeld zal Vincent de Nederduits hervormde zondagsdiensten bezocht hebben.

De Nederlands hervormde kerk te Zevenbergen

Op onderwijs gebied telde Zevenbergen drie openbare scholen, vijf bijzondere scholen der 2^e klasse en twee bewaarscholen. Totaal waren er zo rond de 700 leerplichtigen. Voortgezet onderwijs was er niet.

De openbare lagere school van 1804 tot 1956, thans Markt 23.

Naast de gebruikelijke huisartsen waren er geen andere voorzieningen zoals ziekenhuizen en krankzinnigengestichten. Net als veel andere gemeenten werd Zevenbergen in 1866 gekweld door een cholera epidemie. Er werden 70 gevallen van besmetting aangemeld, 36 personen overleden dat jaar aan de ziekte.

Zevenbergen was zowel over de weg, het water en spoor goed bereikbaar. Dagelijks vonden vervoersdiensten op omliggende steden plaats. Het had een eigen station dat gelegen was aan de spoorlijn Antwerpen – Rotterdam. Driemaal daags stopte in beide richtingen een trein. 28 schepen met een totaal tonnage van 1.109 ton hadden Zevenbergen als thuishaven. Er waren twee beurdiensten op Rotterdam, een op Dordrecht en een op Breda.

De haven van Zevenbergen liep dwars door het centrum.

Het station van Zevenbergen aan het begin van de 20ste eeuw

Naast de landbouw waren er de gebruikelijke ambachtsbedrijfjes. Jaarlijks vonden er drie markten voor de handel in paarden en rundvee plaats.

Tot de uitvinding van de chemische kleurstof in 1868 was de teelt van de meekrab de grootste industrie. Er waren vier op stoom aangedreven meestoven. Hiervoor in de plaats kwam de suikerindustrie. In 1858 vestigde zich hier de eerste suikerfabriek, later kwamen er nog drie bij en werd Zevenbergen het centrum van deze industrie in ons land, die tot halverwege de 20ste eeuw voor veel werkgelegenheid en welvaart zorgde. Dit onder andere door de vele toeleveringsbedrijfjes, zowel in de groot- als kleinhandel.

De Coöperatieve suikerfabriek te Zevenbergen (foto RAWB)

Het vertrek uit Zevenbergen

Wat was de reden dat Vincent in 1866 de kostschool in Zevenbergen verruilde voor de HBS in Tilburg? Daar is veel over gespeculeerd. Hij zou Zevenbergen verlaten hebben omdat er in mei 1866 een cholera epidemie uitgebroken was, waarbij in heel dat jaar 36 doden vielen.³⁴ Was er dan geen cholera in Tilburg? Vincent liet zich 15 september 1866 inschrijven aan de HBS in Tilburg. In de maanden september en oktober van dat jaar werden in Tilburg 64 gevallen van cholera gemeld waarvan er 33 overleden.³⁵

Het zou een kwestie van geld zijn. Moest er dan in Tilburg, waar hij in een particulier kosthuis verbleef en ongetwijfeld ook nog studiekosten verbonden waren aan de HBS, minder betaald worden? Of kan het simpel weg zo geweest zijn dat twee jaar voorbereiding voldoende was om hem voor te bereiden op het middelbaar onderwijs. Een ding stond echter als een paal boven water, ook al zouden zijn ouders het gewild hebben, de kostschoolhouder stond hem echter niet toe nog langer te blijven. Reeds in maart 1866 kondigde Jan Provily aan dat na de schoolvakantie in 1867 nog slechts leerlingen werden toegelaten beneden de leeftijd van 13 jaar. In diezelfde maand werd Vincent 13 jaar. Begin juni 1866 vulde Provily dit eerdere bericht aan dat vanaf het volgend jaar slechts enkel jongens werden toegelaten van 12 echter tot maximum 13 jaar, als zij een zusje hadden dat ook op de kostschool zat.

---

³⁴ Jan Meyers, *De Jonge Vincent, Jaren van vervoering en vernedering*, (Amsterdam 1989), 69.

³⁵ Vincent van Gogh in Tilburg, Onbekende episode uit het leven van Van Gogh, Ronald Peeters in *Tilburgs Magazine*, Jaargang 14(2003) nummer 1, pagina 16-19.

* * De ondergeteekenden hebben het noodig bevonden ,
hun vroeger bericht aan te vullen met de opmerking,
dat het de bedoeling is, om 't volgend jaar de beide voor
hunne dubbele Inrichting in 1862 nieuw daargestelde ge-
bouwen te gebruiken ter uitbreiding der **JONGE JUF-
VROUWENSCHOOL**, met slechts weinige Jonge
Heeren, — kon het zijn broertjes van Jonge Jufvrouwen, —
bestemd voor eenige middelbare school, op hun 12^e of
uiterlijk 13^e jaar. Een en ander is breeder in 't prospec-
tus omschreven. J. PROVILY & ZOON.
Zevenbergen, bij Moerdijk.

Advertentie in Opregte Haarlemsche Courant van 4 juni 1866

Op 15 april 1867 werd aangekondigd dat de jongensafdeling werd gesloten.³⁶ Het was de bedoeling dat de meisjesafdeling werd uitgebreid. Vincent moest dus wel uitzien naar een andere school. Dat werd de Rijks H.B.S. in Tilburg.

---

³⁶ NRC, 15-4-1867, Dag.

Bijlage 1

Gezinsblad Jan Provily en Adriana Christiana de Klerck³⁷

Jan Provily is te Drimmelen geboren op 16 mei 1800 en overleden te Zevenbergen op 6 februari 1875, hij was een zoon van Cornelis Provily en Pietera Geleijns, hij was kostschoolhouder. Op 12 november 1830 trouwt hij te Zevenbergen met Adriana Christiana de Klerck, geboren te Zevenbergen op 10 oktober 1802, overleden te Zevenbergen op 13 december 1891, dochter van Johan de Klerck en Johanna Dolk.

Kinderen uit dit huwelijk:

1. Kornelis Pieter Provily, geboren te IJsselstein op 12 december 1831, overleden te Haarlem op 17 december 1919, beroep kostschoolhouder, trouwt te Weesp op 28 juli 1861 met Frederika Gustina Blank, geboren te Delftshaven op 25 december 1835, overleden te Haarlem op 8 december 1934.
2. NN levenloos, geboren en overleden te IJsselstein 27 januari 1835.
3. Johan Adriaan Christiaan Provily, geboren te IJsselstein op 16 oktober 1841, overleden te IJsselstein op 1-9-1856.

---

³⁷ De gegevens voor dit gezinsblad komen uit de burgerlijke stand en het bevolkingsregister in de archieven van de vermelde plaatsen.

Geraadpleegde bronnen

Archieven

- Regionaal Archief West-Brabant, Oudenbosch

Websites

- www.kranten.kb.nl, d.d. 7-12-2013
- www.vangoghletters.org, d.d. 7-12-2013

Literatuur

- Naifeh, Steven en White Smith, Gregory, *Vincent van Gogh, De biografie* Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker 2011.
- Meyers, Jan, *De jonge Vincent, Jaren van vervoering en vernedering*, Amsterdam, De Arbeiderspers, 1989.
- Kools, Frank, *Vincent van Gogh en zijn geboorteplaats, Als een boer van Zundert*, De Walburg Pers, Zutphen, 1990.

Colofon

Deze privé-uitgave werd samengesteld door Cor Kerstens om aan kennissen en relaties te worden aangeboden ter gelegenheid van de jaarwisseling 1 januari 2014. Met dank aan Ingrid Jansen en Renske Kerstens.